

Донецька рана України

Дилема?

Чи пам'ятають кияни, як на початку 2000-х паркани на околицях столиці ночами хтось таємничий невтомно прикрашав не дуже грамотними, але тим більш зловісними написами: «Всьо будет Донбас!»? Одні ті сприймали з гумором, інші з тривогою. Чи то комусь треба було налякати столицю перспективою приходу донецьких бандоолігархів (ще дуже живі були чутки й легенди про їхні подвиги на початку 90-х: вибух на стадіоні «Шахтар» та інші гучні кримінальні порахунки, що вивели Донбас у «лідери» кримінальної прихватизації), — чи то самі вони та їхні посланці шантажували неминучістю свого тріумфу. Може, тріумфу й не сталося б, але ж у донецьких грабіоналів був широкий резерв по всій Україні: місцеві грабіональчики або охочі ними стати — навіть ціною визнання пріоритетності донецьких у розрахунку на їхню боярську подільчivість. Щоправда, видимий тріумф виявився нетривалим, але він мав свої неявні форми і слід залишив надовго — болючий та гнійний. Не лише в економічному й соціальному стані України, який і перед тим був далекий від задовільного, — але й у суспільній свідомості, у поглибленні недовіри до влади. Що ж до нашої вужчої теми, то

це виявилось в недобрій міфологізації поняття «донецький» в усіх його аспектах, в ототожненні образу типового донеччанина з образом напористого хамуватого здирника, в неадекватному уявленні багатьох про Донеччину або й у цілковитому незнанні її та й небажанні знати, підміні знання міфами.

Масові міфи такого роду зазвичай бувають симетричними, тож на Донеччині культивувалися паралельні міфи. Тут маю на увазі не лише старі й воістину безсмертні радянсько-кагебістські міфи про «западенцев» як бандерівців — міфи, такі любі «совку» й відповідні його способу мислення, — а вже й нові, незалежницької доби, про нібито принципову ворожість Києва (як символу української влади) до Донбасу, що нібито годує всю Україну: типово «совкове» переконання — неодмінно хотіть когось годував, жоден народ не міг сам себе прогодувати, а от Москва годувала не тільки весь СРСР, а й увесь світ, принаймні весь соцтабір і країни «третього світу». Тож міф про Донбас як спонсора України був локальним відбиттям великого всерадянського міфу.

При цьому не бралися до уваги ні фінансово-економічні, ні людські капіталовкладення всієї України в господарський розвиток Донбасу, в будівництво нових шахт і металургійних підприємств, у наукове забезпечення технічного прогресу тощо, не кажучи вже про те, чи їм коштом і чиими силами споруджувано так звані «комсомольські шахти» від кожної з областей України або як відбувалося забезпечення Донбасу продовольчими товарами.

Одна із версій цієї відрубності і, мовляв, геополітичної чужорідності «Києва» та його невдачності Донеччині знайшла вираження у порівняно м'якому меседжі: «Донбас не чують». У певному сенсі це була би правда (про це я говоритиму далі), але тільки тоді, коли мати на увазі й інші складові реального змісту цього меседжу: «Донбас» також не чує і не хоче чути «Києва»; більше того, «Донбас» не чує самого себе (і це, на мій погляд, найістотніше — про що також буде мова далі). Справедливе оскарження тяжких, а часом і нестерпних умов життя, разючих контрастів між фешенебельними кварталами еліти й дореволюційними «собачовками» робітничих окраїн адресувалося «Києву», а не реальним творцям цих умов — донецьким олігархічним кланам.

Хоч це і не знімає відповіданості ні з «Києва» (тобто всіх перемінних українських влад), ні з національно-демократичних сил: ні ті, ні ті так і не спромоглися запропонувати Донбасу (як, зрештою, і всій Україні) переконливої та конкретно об-

ґрунтованої програми соціально-економічних перемін. Захист життєвих інтересів трудівників не став пріоритетом діяльності ні державних структур України, ні тодішніх громадських організацій та демократичних рухів. У цьому крилася велика небезпека, на яку я намагався звернути увагу, виступаючи на Першому Всесвітньому форумі українців 21 серпня 1992 р.: «...Біда наша, яка може виявитися фатальною, в тому, що демократичні сили не створили ні теоретичних концепцій, ні тривких організаційних структур, які б відповідали потребі захисту конкретних інтересів трудівників і водночас узгоджували б цей захист із процесом демократичного державотворення. Натомість роль оборонців трудового люду намагаються — і не без успіху — перебрати противники незалежної демократичної України, поборники тієї системи, яка протягом 70 років здійснювала найжорстокішу в світі експлуатацію і довела суспільство до нинішнього стану. Вони ж цинічно вдягаються в одечі захисників демократії та прав людини — ті, хто ще вчора заганяв у тюрми за саму згадку про права людини».

Про це доводилося говорити й писати не раз. На жаль, за всі роки незалежності ситуація не дуже змінилася. Противники української державності сповна використали ті труднощі, які переживала наша країна за умов розвалу колишнього єдиного економічного простору СРСР (планово створюваного протягом десятиліть із далекоглядних політичних мотивів) та фінансових грабунків і торговельних обмежень, до яких вдавалася Москва. Надії на краще життя швидко змінювалися розчаруванням. А Донбас — не Галичина, де люди ладні були терпіти труднощі заради національної ідеї. Тут ця ідея мусила мати соціальне наповнення, без якого політичні та мовно-культурні гасла втрачали свою привабливість, — а такого наповнення не було. Більше того, всесильні господарі Донеччини, які вже встигли на радянській спадщині вибудувати свою феодальну реальність, зуміли невдоволення людей відвести від своїх награбованих мільярдних статків у бік самої мало кому тут зрозумілої української ідеї, отже й «Києва».

Усе це, хоч і не тільки це, приявне було в тому соціально-політичному ґрунті Донеччини, на врахуванні якого сили «Русского мира» під проводом Кремля розігравали свою багатоходову і нескінченно-криваву комбінацію. Де був її початок (і чи був?) і де буде (і чи буде?) її кінець? І що це: громадянська війна на Донеччині чи війна путінської Росії проти України? Суперечка на цю тему, навіть сама постановка питання, здається мені схоластичними. Згадаймо історичні прецеденти.

Хоча б долю УНР. Агресія більшовицької Росії інспірувала виступи пробільшовицьких сил у самій Україні. Одного не могло бути без другого — і навпаки. Так і тут: інспірувала путінська Росія, але ж і було що інспірювати. Регіональна «еліта» діяла як п'ята колона, роздмухуючи антиукраїнські настрої серед населення і використовуючи для цього ті соціально-економічні проблеми, які сама ж і створювала. Однак є і важлива відмінність: тепер московська п'ята колона в усій Україні не така потужна, а Україна не така безборонна й не полищена світом на поталу, як тоді.

Але зброй в Росії вистачає, зброя страшна (і «гради», і супергради, і телегради), а «донецьких», як і своїх, їй не жаль. Тож кінця жертвам, крові, руйнам поки що не видно.

Нині кожен громадянин України на власній долі відчув увесь тягар цієї неймовірно безглаздої і неймовірно реальної війни. Суспільство бодай приблизно знає про фінансові й економічні втрати України, про руйнування господарської інфраструктури Донеччини й систем життезабезпечення. Але поки що мало хто знає і мало хто задумується над величезними інтелектуальними, культурними, мистецькими втратами та морально-психологічними наслідками цієї трагедії як для Донбасу, так і для всієї України.

...Почати з того, що Донецька область (сама лише Донецька, без Луганської) посідала третє місце в Україні (після Києва і Харкова) за кількістю науково-дослідних інституцій, вищих навчальних закладів і студентів у них, а відповідно й викладачів та наукових працівників. Тепер функціонування цих інституцій та вишів дезорганізоване або й паралізоване (фактично вони втрачені для України, й не знати, на який час, — хоч деякі з них почали переселені в інші міста України), а майбутнє невідоме. Яка доля чекає їхні наукові фонди, зрештою — їхні наукові кадри й школи? Донецький науковий центр Національної академії наук України? А що буде зі Східноукраїнським університетом у Луганську, з унікальною бібліотекою україніки, яку подарували йому канадські українці? Несть числа запитанням, на які не видно відповіді.

Однією з особливостей культурної ситуації на Донеччині, з її насиченістю технічною інтелігенцією, було те, що в тих не-багатьох українських культурних центрах, які там існували, велику роль відігравали представники технічних та природничих наук: у Донецькому відділенні Наукового товариства ім. Шевченка, Українському культурологічному центрі, Донецькій філії Центру гуманітарної освіти; виходив науково-по-